

УДК 378.01

Сергій ПУГАЧ

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки і правознавства,

Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Тернопільського національного економічного університету, м. Тернопіль, Україна

e-mail: qwertsss262@gmail.com

**ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

В статті розглядаються різні підходи до формування правової компетенції майбутніх економістів у процесі фахової підготовки. Проаналізовано закордонний досвід формування правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю. Аналіз особливостей підготовки фахівців з економіки за кордоном свідчить, що основна увага в розвинутих країнах надається навчальним курсам, які сприяють формуванню професійних та особистісних компетенцій. Також паралельно існує ряд факультативів та різних освітніх організацій, де студенти можуть поглибити свої правові знання.

Ключові слова: фахівці економічного профілю, фахова підготовка, фахова компетентність, правова компетентність.

Європейська інтеграція, яка полягає в подальшому розширенні Європейського Союзу, ліквідації митних кордонів, посиленні співпраці між його країнами-членами, гармонізації міждержавного законодавства, призвела до підвищення мобільності європейських громадян. Потреба європейського ринку праці у зрозумілих на міжнародному рівні кваліфікаціях потребує видачі універсальних дипломів про освіту та стандартизації освітніх послуг. Тому основною метою Болонських реформ проголошується гармонізація освітніх ресурсів європейських країн, завдяки створенню загальноєвропейських стандартів, прозорих кваліфікацій і, відповідно, єдиного соціально-економічного простору. Отже, кожна країна Європейського Союзу та країна-кандидат повинні задовольняти політичним та економічним умовам: стабільний демократичний уряд, який визнає верховенство права та відповідних свобод і інститутів.

Болонський процес має за мету не тільки універсалізацію європейської освіти, але й підвищення її конкурентоздатності на світовому ринку праці. Отже, участь у Болонському процесі передбачає використання в національній системі освіти компетентнісного підходу для формування у майбутніх фахівців загальнокультурних і професійних компетенцій, зокрема економічної та правової. Водночас зауважимо, що теоретичне обґрунтування застосування компетентнісного підходу у національній вищій освіті не завершено, тому й не визначено відповідний «вимогам сучасності» нормативний набір ключових компетенцій.

На Лісабонській конференції «Про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти в європейському регіоні» у 1997 році для задоволення потреб суспільства, що глобалізується, була при-

йнята нова компетентнісна парадигма у професійній освіті. Основу компетентнісного підходу закладено у наукових публікаціях таких учених як В. Аніщенко, Б. Вульфсон, Б. Ельконін, І. Зимняя, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Овчарук, В. Серіков, А. Хуторської та інші. У сучасній педагогічній науці досліджуються різні його аспекти в освіті: розуміння категорії «професійна компетентність» як складного багатовимірного феномену (А. Алексюк, В. Беспалько, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Лернер, А. Михайличенко, І. Підласий, В. Сластьонін), визначення ключових компетентностей (І. Зимняя, Г. Селевко, П. Третьяков, Т. Шамова), формування компетентності у майбутніх фахівців (Є. Бондаревська, В. Горчакова, С. Козак, О. Мармаза, А. Міщенко, В. Петрук, В. Сластьонін, Л. Фрідман, Е. Шиянов, В. Юдін та інші).

Правову компетентність досліджували Г. Буш, С. Воеводін, В. Горшкова, І. Дарманська, Ц. Йотов, М. Кларін, Н. Кулюткін, В. Ляудіс, А. Матюшкін, М. Посталюк, Д. Шейзл та інші.

Маємо на меті проаналізувати закордонний досвід формування правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю.

Участь у Болонському процесі зобов'язує гармонізувати українську освітню систему з освітніми системами інших країн-учасниць Європейського Союзу. Якщо у системі освіти європейських країн запровадження компетентнісного підходу відбувається еволюційно в останні чотири десятиліття, то його використання в Україні потребує кардинального перегляду всієї освітньої системи, зокрема при підготовці фахівців економічного профілю. Адже, відповідно до Концепції розвитку економічної освіти в Україні, метою університетської економічної освіти є підготовки всебічно

розвиненого економіста з широким науковим світоглядом і здатністю до самореалізації як економічно активного члена суспільства. Тому, на думку багатьох вчених (О. Євсюкової, І. Медведєвої, Т. Шамової та інших), до базових (ключових) компетенцій майбутніх фахівців гуманітарних професій відносяться правова, інформаційна, комунікативна та інші.

Відмінність у формуванні правової компетентності майбутніх економістів в Україні та у економічно розвинених країнах полягає у тому, що у них питанням правового виховання приділяється значна увага ще в процесі отримання середньої освіти. І на момент вибору професії абітурієнт вже має певний обсяг правових знань. У США правове виховання молоді реалізується через низку молодіжних організацій, які мають свої програми, ресурси, осередки у різних країнах світу, залучаючи до участі у них молодь різних національностей, зокрема, The National Youth Rights Association (Національна Асоціація Прав Молоді), Americans for a Society Free from Age Restrictions (Американці за суспільство вільне від вікових обмежень), The Freechild Project, The Global Youth Action Network, Choose Responsibility, Human Rights Organizations та інші. У Канаді до організацій, які сприяють розвитку правового виховання населення відносяться People's Law School (Народна школа права), The Public Legal Education Association (Асоціація правової освіти громадськості), Public Legal Education and Information Service (Служба громадської правової освіти та інформації).

Завдання зазначених організацій – надання правової інформації у доступній для усіх верств населення та представників професійних груп формі. З цією метою, використовуються різноманітні форми, методи та засоби поширення в суспільстві правової інформації: публікації навчальних матеріалів; створення веб-сайтів, які пропонують вільний доступ до публікацій по праву; бюро спікера (консультування громадян адвокатами); лінія сімейного права – безкоштовна інформаційна лінія з питань сім'ї; відео-бібліотека (містить чимало фільмів на різні правові проблеми); спеціальні проекти, семінари та навчальні сесії.

У Великобританії також існує ціла мережа організацій для популяризації правових знань: Plenet (The Public Legal Education Network), Law for Life: the Foundation for Public Legal Education (Право для життя: фундація громадянської правової освіти, The Citizenship Foundation (Громадянський фонд. Форми організації надання правової освіти громадянам різноманітні: флаєри, аудіо- та відеоінформація, навчальні курси, театральні вистави, телепередачі, різні правові програми (наприклад, «Юристи у школах» («Lawyers in

Schools»), Змагання з судового процесу (Mock Trial Competition), Паспорт юного громадянина (The Young Citizen's Passport) тощо).

Щодо формування компетенцій фахівців економічних спеціальностей, то у рамках Болонського процесу синонімами «компетенції» є «кваліфікації» або «очікування». У низці європейських держав результати отримання вищої освіти трьох рівнів визначаються так званими Дублінські дескриптори, які були прийняті у 2001 році. Ці дескриптори формують «систематизоване ціле» компетенцій, які передбачені у навчальних програмах підготовки фахівців: знання та розуміння (knowledge and insight), застосування знань і розуміння (application of knowledge and insight), формування суджень (development of judgment), комунікації (communication) та навчальні навички (learning skills). Набуття компетенцій є метою всіх освітніх програм і оцінюється на різних стадіях навчання за програмою. Вони згруповані у дві категорії: пов'язані зі спеціальністю (специфічні для галузі навчання) та загального характеру (загальні для будь-якої навчальної програми).

Правове виховання та, як логічний наслідок – формування правової культури громадян вважається одним з важливих напрямків їх розвитку та належить до ознак демократичної держави. Проаналізуємо значення правової складової в підготовці майбутніх фахівців економічного профілю за кордоном. Найбільш ефективними програмами професійної підготовки економістів вважають ті, які створені в Австрії, Німеччині, Франції, Італії, Великій Британії, Країнах Скандинавії, у США та Канаді. Одними з перших почали навчати фахівців в галузі економіки комерційні школи (ecoles de commerce), що з'явилися в середині XIX ст. у Франції.

Формування системи вищої професійної освіти в галузі економіки Франції в сучасному вигляді також здійснювалось на основі синтезу традиційної французької системи вищих комерційних шкіл з елементами американської моделі (як у більшості західно-європейських країн). Однак, серед інших країн Європейського союзу Франція відрізняється, різноманітністю типів вищих навчальних закладів, уніфікованою, централізованою системою управління вищою освітою [1, 5]. Особлива увага у підготовці майбутніх економістів приділяється вивченню дисциплін комп'ютерного циклу, правові знання у випускників закладів вищої економічної освіти залишаються на початковому рівні.

Процес підготовки економістів у Німеччині безпосередньо пов'язаний з практичною діяльністю. При цьому економічні дисципліни характеризуються достатнім рівнем фундаменталізації [2, 90]. Як зазначає Т. Поясок, система вищої освіти Німеччини характеризується сполученням

національних університетських традицій та інноваційних методів управління освітою, фундаментальної теоретичної освіти і науково-дослідної діяльності, доступності та високої якості освіти [3, 115]. Однак, німецькі студенти отримують початкові правові знання без урахування особливостей правого функціонування підприємств, тому питання формування правової компетентності майбутніх економістів тут також залишається відкритим.

В університетах Великої Британії отримати рівень бакалавра з економіки можна на основі трьох або чотирьохрічної програми навчання. Термін навчання залежить від особливостей конкретного закладу вищої освіти. Зокрема, в університеті св. Марка і Джона (Плімут) професійна підготовка майбутніх економістів за рівнем бакалавра здійснюється за 3 роки, а в університеті Едінбурга – за 4 роки. Перші три роки студенти набувають теоретичних і практичних знань, а четвертий рік зорієнтовано на дослідницьку діяльність в обраній галузі.

Кількість годин гуманітарної підготовки майбутніх економістів в українських університетах вдвічі більша ніж у Британії, але британські заклади вищої освіти віддають перевагу практичному навчанню, частка якого у навчальному плані становить близько 30%, в той час як в університетах України лише 5% [4, 79]. Характерною рисою британської вищої економічної освіти є те, що практика відбувається без відриву від навчання: у першій половині дня студенти працюють, у другій – навчаються. Такий підхід дозволяє майбутньому фахівцю на практиці побачити обсяг своїх обов'язків, визначити прогалини у набутих знаннях та навичках, окреслити шляхи професійного самовдосконалення.

Ще однією особливістю британської вищої освіти є формування у майбутніх фахівців лідерських якостей, що здійснюється на спеціалізованих курсах розвитку лідерів у рамках загальної та професійної підготовки. Однак, правові аспекти діяльності підприємства можна опанувати лише під практичної роботи на ньому.

Система вищої освіти у Польщі орієнтована на вимоги Болонської Декларації та перебуває в Європейській зоні вищої освіти. Зміст професійної підготовки фахівців економічної галузі в Республіці Польщі визначається освітніми стандартами для певної галузі, зокрема економіки [5]. Підготовка здійснюється за двоступеневою системою навчання.

Випускники першого ступеня повинні мати комплексні економічні знання, сформовані практичні вміння та навички роботи економіста – фахівця в галузі управління фінансовими ресурсами,

людським капіталом і матеріальними цінностями. Випускники другого ступеня навчання повинні мати комплексні та розширені (порівняно зі спеціфікою навчання першого ступеня) знання економіки та управління фінансовими ресурсами, людським капіталом і матеріальними цінностями; мати навички для використання передових аналітичних методів вивчення економічних явищ і процесів, моделювання їх прогресу за шкалою мікрота макроекономіки, відкритою для міжнародного конкурсу; бути готовими до розробки проектів, надання консалтингових послуг і прийняття раціональних рішень, пов'язаних з придбанням і використанням природних ресурсів приватного сектора та громадськості (як у домашніх умовах, так і за кордоном); бути готовими працювати в різних секторах і сегментах європейського ринку та самостійно вести господарську діяльність [6, 26].

Отже, випускники другого ступеня підготовки мають бути добре обізнаними з юридичними особливостями функціонування об'єктів господарської діяльності. Крім того, на думку А. Загородньої, зміст навчальних курсів, які студенти вивчають в межах освітніх програм в процесі підготовки фахівців, сприяють формуванню професійних й особистісних компетентностей, що відповідають чинному законодавству Республіки Польщі для врегулювання освітньо-кваліфікаційних рамок [6, 29].

Вища освіта Європи на сучасному етапі розвивається у напрямку розширення й поглиблення міждисциплінарної спеціалізації за рахунок створення нових напрямів і широкого вибору факультативних дисциплін, оскільки в професійній діяльності фахівцю, а особливу управлінню, досить часто доводиться вирішувати складні багатопланові проблеми. Доказом ефективності інтеграційних процесів є створення у 2009 році Берлінської вищої школи економіки та права, шляхом об'єднання Вищої професійної школи економіки та Берлінської вищої школи державного управління та правосуддя, в освітній діяльності якої активно використовується міждисциплінарний підхід.

У державах-членах ЄС немає єдиного розуміння концепції та обсягу економічного права (Law of the Economy) з наступних причин. Як зазначає О. Баклан, положення про пріоритет та верховенство правової системи Європейського Співтовариства по відношенню до правових систем держав-членів спочатку його створення та до нині неоднозначно сприймалися та сприймаються останніми [7, 109]. У зв'язку з цим, питання про ступінь державно-правового втручання в економіку є не тільки предметом дискусій, а й залишається основним питанням політичної боротьби. Можливо тому, що обидві тези в своїх крайніх проявах і про

державне управління економікою, і про невтручання держави в економіку – не можуть бути покладені в основу практичної діяльності ЄС. Тому питання про доцільність підготовки економістів з поглибленою юридичною підготовкою залишається також досить дискусійним у закордонних наукових публікаціях, зокрема про обсяг та зміст додаткової юридичної інформації, яку мають отримувати фахівці в галузі економіки.

Дисципліни юридичного спрямування до обов'язкових курсів підготовки бакалавра з економіки у США не входять, однак, цей ступінь вищої освіти є початковою ланкою вищої економічної освіти. Тому на другому ступені вищої освіти з економіки студенти вивчають окремі юридичні дисципліни [8].

Найефективнішою з точки зору формування правової компетенції у майбутніх фахівців з економіки є японська модель підготовки кадрів. Характерною вищої освіти Японії є чіткий розподіл на загальнонаукові та спеціальні дисципліни. Перші два роки студенти вивчають загальнонаукові дисципліни, у подальшому – за спеціальністю [9]. Стратегією навчання та підготовки фахівців з економіки передбачено формування знань, умінь, навичок і компетенцій, орієнтованих на готовність вирішувати завдання завтрашнього дня. Але основним завданням університетів є формування

особистості з високоетичними моральними якостями, суспільно значущими нормами поведінки та рівнем знань [10, 10].

Таким чином, аналіз особливостей підготовки фахівців з економіки за кордоном свідчить, що чіткого розуміння поняття «правової компетенції» зарубіжній науковій літературі не існує. Воно ототожнюється з поняттями «правове виховання» та «соціально-правовий захист». Професійна підготовка сучасних економістів передбачає розуміння ними закономірностей формування та розвитку відтворювальних процесів на макро- та мікрорівнях, у взаємозв'язку з розвитком політичних, культурних та інших суспільних процесів. Тому паралельно існує ряд факультативів та різних освітніх організацій, де студенти можуть поглибити свої правові знання. Крім того, процес формування правової та громадської компетенцій активно відбувається ще на етапі отримання середньої освіти.

Проведений аналіз закордонного досвіду підготовки майбутніх фахівців економічного профілю не висчерпує всіх аспектів проблеми формування у них правової компетенції, тому вважаємо за необхідне у подальших дослідженнях визначити форми, методи та навчально-методичне забезпечення для цілеспрямованого розвитку їх правової культури.

Список використаної літератури

1. Enseignement supérieures France. Collection franco-russe dedocuments d'information. Ambassade de France à Moscou. Paris, 2000. P. 5–41.
2. Вульфсон Б. Высшее образование на Западе на пороге XXI века: успехи и нерешенные проблемы // Педагогика. 1999. № 2. С. 84–95.
3. Поясок Т. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів у вищих навчальних закладах: дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2010. 559 с.
4. Бабкова-Пилипенко Н. Особливості професійної підготовки економістів в університетах Великої Британії та України // Педагогика. Наукові праці. 2012. Вип. 146. Т. 158. С. 76–80.
5. Standardy kształcenia dla kierunku studiów: Ekonomia [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.wpt.up.wroc.pl/wp-content/uploads/2014/04/Standardy-kszta%C5%82cenia-Ekonomia.pdf>.
6. Загородня А. А. Зміст професійної підготовки фахівців економічної галузі в Республіці Польщі // Проблеми економіки. 2015. № 4. С. 25–29.
7. Баклан О. Еволюція правосуб'єктності Європейського Союзу щодо сфери економіки та підприємництва держав-членів ЄС: спрямування та принципи // Правова інформатика. 2014. № 2(42). С. 106–112.
8. Войнаровська Н. Підготовка бакалаврів з економіки у вищих навчальних закладах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Вінниця, 2011. 18 с.
9. Ножовнік О. Фундаменталізація економічної освіти: зарубіжний досвід формування підприємницьких навичок [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12416>.
10. Основы современного менеджмента: учеб.-метод. пособие в 5 кн. Кн. 1 / сост. А. П. Лыгалов; ред. А. А. Малышев. Ужгород: Пик Патент, 1997. 203 с.

References

1. Enseignement supérieures France. Collection franco-russe dedocuments d'information. Ambassade de France à Moscou. Paris, 2000. P. 5–41.
2. Vul'fson B. Vyssee obrazovanie na Zapade na poroge XXI veka: uspekhi i nereshennyye problemy // Pedagogika. 1999. № 2. S. 84–95.
3. Poiasok T. Systema zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh ekonomistiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh: dys. ... dokt. ped. nauk. Kyiv, 2010. 559 s.
4. Babkova-Pylypenko N. Osoblyvosti profesiinoy pidhotovky ekonomistiv v universytetakh Velykoi brytanii ta Ukrainy // Pedagogika. Naukovi pratsi. 2012. Vyp. 146. T. 158. S. 76–80.

5. Standardy kształcenia dla kierunku studiów: Ekonomia [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.wpt.up.wroc.pl/wp-content/uploads/2014/04/Standardy-kszt%C5%82cenia-Ekonomia.pdf>.
6. Zahorodnia A. A. Zmist profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv ekonomichnoi haluzi v Respublitsi Polshchi // Problemy ekonomiky. 2015. № 4. S. 25–29.
7. Baklan O. Evoliutsiia pravosubiektnosti Yevropeiskoho Soiuzu shchodo sfery ekonomiky ta pidpriemnytstva derzhavchleniv YeS: spriamuvannia ta pryntsyppu // Pravova informatyka. 2014. № 2(42). S. 106–112.
8. Voinarovska N. Pidhotovka bakalavriv z ekonomiky u vyshchlykh navchalnykh zakladakh SShA : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Vinnytsia, 2011. 18 s.
9. Nozhovnik O. Fundamentalizatsiia ekonomichnoi osvity: zarubizhnyi dosvid formuvannia pidpriemnytskykh navychok [Elektronnyi resurs]. Rezhim dostupu: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12416>.
10. Osnovy sovremennogo menedzhmenta: ucheb.-metod. posobie v 5 kn. Kn. 1 / sost. A. P. Lygalov; red. A. A. Malyshev. Uzhgorod: Pik Patent, 1997. 203 s.

Сергей Пугач. Зарубежный опыт формирования правовой компетенции будущих специалистов экономического профиля

В статье рассматриваются различные подходы к формированию правовой компетенции будущих экономистов в процессе профессиональной подготовки. Проанализированы зарубежный опыт формирования правовой компетенции будущих специалистов экономического профиля. Анализ особенностей подготовки специалистов по экономике за рубежом показывает, что основное внимание в развитых странах предоставляется учебным курсам, которые способствуют формированию профессиональных и личностных компетенций. Также параллельно существует ряд факультативов и различных образовательных организаций, где студенты могут углубить свои правовые знания.

Ключевые слова: специалисты экономического профиля, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, правовая компетентность.

Sergey Pugach. Foreign experience of formation of legal competence future specialists of the economic profile

The article deals with different approaches to the formation of the legal competence of future economists in the process of professional training. European integration, which consists in further enlargement of the European Union, the elimination of customs borders, strengthening of cooperation between its member countries, harmonization of interstate legislation, has led to an increase in the mobility of European citizens. The need for a European labor market in internationally recognized qualifications requires the issuance of universal diplomas in education and standardization of educational services. Therefore, the main aim of the Bologna reforms is to harmonize the educational resources of European countries, thanks to the creation of pan-European standards, transparent qualifications and, accordingly, a single socio-economic space.

The foreign experience of forming the legal competence of future specialists of the economic profile is analyzed. An analysis of the specifics of the training of specialists in economics abroad indicates that the emphasis in developed countries is given to training courses that contribute to the formation of professional and personal competences. Considerable attention to the purposeful formation of the very legal competence in the process of professional training is not given. Although the training of modern economists involves an understanding of the laws of formation and development of reproductive processes at macro and micro levels, in conjunction with the development of political, cultural and other social processes. In parallel, there are a number of electives and various educational institutions where students can deepen their legal knowledge. In addition, the process of formation of legal and public competences is actively taking place at the stage of secondary education.

Keywords: specialists of economic profile, vocational training, professional competence, legal competence.